

Інвестиційна та інноваційна діяльність

УДК 330.322.5:330.142.211

С. О. Ішук

Інвестиції в основний капітал та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіону

Досліджено структуру інвестицій в основний капітал Львівської області за джерелами надходження і напрямками вкладень. Проведено оцінку впливу капіталовкладень на зміну соціально-економічних параметрів розвитку регіону. Визначено ключові проблеми реалізації інвестиційного процесу в регіоні.

Ключові слова: інвестиції, основний капітал, ефективність, види економічної діяльності.

Проблема забезпечення ефективного використання капіталовкладень в умовах подолання наслідків фінансової кризи є надзвичайно актуальною, причому не лише для національної, але й світової економіки. Ця актуальність зумовлена передусім обмеженим доступом до джерел інвестиційних ресурсів і наявним дисбалансом у їх розподілі, а також різновекторністю розвитку секторальних складових української економіки, зокрема регіональної, під впливом інвестицій в основний капітал. Однак, незважаючи на нагальну потребу для господарської практики, у сучасній фаховій літературі немає загальноприйнятої методики оцінювання ефективності інвестиційного процесу на мезорівні, тобто на рівні регіону.

В окремих методичних розробках у цьому напрямку вчені (І. А. Бланк, М. П. Бутко, А. Ф. Гойко, А. А. Пересада, О. М. Підхонний, Д. Е. Старик та ін.) основну увагу приділяють оцінці інвестицій на мікрорівні, тобто на рівні окремих підприємств або інвестиційних проектів. Натомість як в економічній науці, так і в практиці управління залишаються недослідженими результативність залучення інвестиційних ресурсів в основний капітал регіону і їх вплив на зростання ділової активності та рівня життя населення в цьому регіоні, а також перспективи його зростання. Водночас саме ця інформація є аналітичною базою для розробки програм соціально-економічного розвитку регіонів України і в підсумку детермінує напрями регіональної інвестиційної політики.

З огляду на важливість результатів дослідження інвестиційного процесу на мезорівні, нами запропоновано новий методологічний підхід до комплексного оцінювання ефективності капіталовкладень і на його основі розроблено методичний інструментарій, що дозволяє здійснювати ретроспективну і прогностичну оцінку інвестицій в основний капітал регіону у двох структурних зрізах: за джерелами надходження інвестиційних ресурсів і за напрямками їх вкладень. Апробацію цього інструментарію здійснено на прикладі областей Західного регіону України, зокрема проведено оцінювання стану, динаміки і тенденцій розвитку інвестиційного процесу в регіоні [1].

Одним із ключових індикаторів соціально-економічного розвитку будь-якого регіону, який, з одного боку, відображає, а з іншого – формує загальні тенденції

© С. О. Ішук, 2013.

цього розвитку, є динаміка обсягів інвестицій в основний капітал. За рівнем цього показника Львівська область є не лише незаперечним лідером серед семи областей Західного регіону, а й зайняла за підсумками 2011 р. шосте місце серед 27 регіонів України [2, с. 10].

Основними джерелами капіталовкладень в економіку області є власні кошти підприємств та організацій, частка яких у структурі інвестиційних ресурсів становила 40,4% у 2011 р. проти 55,6% у 2005 р., кредитів банків та інші позик (28,4% у 2011 р. проти 16,3% у 2005 р.), кошти державного бюджету (11,3% у 2011 р. проти 4,8% у 2005 р.) і кошти населення на індивідуальне житлове будівництво (10,5% у 2011 р. проти 4,7% у 2005 р.). Водночас незначними і такими, що мають тенденцію до подальшого зменшення серед джерел інвестицій в основний капітал регіону, є кошти іноземних інвесторів (із часткою 2,0% у 2011 р. проти 10,0% у 2005 р.) і кошти місцевого бюджету (1,5% у 2011 р. проти 2,2% у 2005 р.) [3].

У структурі інвестицій в основний капітал Львівської області переважають такі види економічної діяльності, як транспорт та зв'язок (33,12% у 2011 р. проти 26,42% у 2005 р.), промисловість (18,59% у 2011 р. проти 30,78% у 2005 р.), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (16,09% у 2011 р. проти 13,02% у 2005 р.), надання комунальних та індивідуальних послуг (12,71% у 2011 р. проти 1,97% у 2005 р.), торгівля (6,54% у 2011 р. проти 14,44% у 2005 р.) і сільське господарство, мисливство та лісове господарство (5,06% у 2011 р. проти 1,76% у 2005 р.) [3]. Сумарна частка у цій структурі інших видів економічної діяльності становить менше 8%. Загалом в області фактична структура інвестицій в основний капітал за напрямками вкладень наближена до оптимальної¹, виходячи з таких критеріїв ефективності, як обсяг введених у дію нових основних засобів, інвестовіддача та рентабельність інвестицій [1, с. 58, 80].

За результатами дослідження результативності інвестицій в основний капітал Львівської області, проведеного на підставі побудованої системи кореляційно-регресійних моделей [2, с. 30-45], виявлено, що протягом аналізованого періоду (2000-2010 рр.) капіталовкладення найбільше вплинули на п'ять основних показників розвитку економіки регіону, а саме: введення в дію нових основних засобів, валову додану вартість, обсяг реалізованої продукції, виконання наукових і науково-технічних робіт власними силами підприємств та організацій, сумарну вартість активів. Водночас практично відсутній зв'язок між інвестиціями в основний капітал області і такими важливими показниками, як фінансові результати діяльності підприємств та організацій і вантажообіг.

У соціальній сфері Львівської області результати кореляційно-регресійного аналізу засвідчили такі тенденції:

- інвестиції у житлове будівництво привели до збільшення обсягів введеного в експлуатацію житла, а отже – покращення житлових умов населення області;
- інвестиції в освіту опосередковано сприяли істотному збільшенню доходів населення області;

¹ Нами побудовано прогнозу структуру інвестицій в основний капітал областей Західного регіону України, оптимізовану за системою обраних критеріїв у розрізі видів економічної діяльності [1, с. 58].

- інвестиції в охорону навколишнього природного середовища, темпи яких відповідають темпам розвитку реального сектору економіки регіону, поступово забезпечують зменшення негативного впливу промисловості на довкілля, зміцнюючи таким чином туристично-рекреаційний потенціал регіону.

Дослідження інвестиційного процесу у соціальній сфері Львівської області, зокрема оцінка зміни обсягів капіталовкладень в охорону здоров'я та соціальну допомогу і тривалості життя населення, вказує на відсутність між цими показниками істотного кореляційного зв'язку. Останнє можна трактувати як неефективне використання отриманих сферою охорони здоров'я інвестиційних ресурсів, а відтак – відсутність належного забезпечення необхідного рівня медичного обслуговування і соціального захисту населення в області. Фактично за результатами кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що інвестиції в основний капітал названого виду економічної діяльності опосередковано вплинули на подовження тривалості життя населення в області лише на 6,2%. Також незначним є вплив капіталовкладень на рівень зайнятості: внаслідок збільшення інвестицій в основний капітал області на 1% кількість зайнятого економічно активного населення за період 2000-2010 рр. у середньому змінилася лише на 0,013%.

Оцінка відносної зміни *валової доданої вартості* (ВДВ) у Львівській області під впливом інвестицій в основний капітал засвідчує, що при збільшенні обсягу капіталовкладень на 1% ВДВ зростає в середньому на 0,84%. Загалом ВДВ в області формують такі пріоритетні види економічної діяльності (ВЕД), як транспорт та зв'язок, обробна промисловість, сільське господарство і торгівля. Відповідно збільшення обсягу ВДВ в області у докризовий період (при оцінці за порівняльними цінами) у середньому на 107,0% за 2000-2007 рр. пов'язане з активним розвитком названих ВЕД. Аналогічно зменшення показника ВДВ в області у період кризи і післякризовий період у середньому на 95,1% за 2008-2010 рр.² пов'язане зі зменшенням внеску у формування валової доданої вартості цих самих ВЕД.

Важливим показником результативності впливу інвестицій в основний капітал на регіональну економіку є *сумарна вартість активів підприємств та організацій у регіоні*. У Львівській області однозначно позитивною тенденцією є те, що середньому (за період 2000-2010 рр.) темпу зростання активів, який становив 118,5% [4, с. 56] відповідав дещо вищий темп зростання обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) – 119,5% [4, с. 198], що цілковито підтверджує дію відповідної складової «золотого правила економіки» (за результатами узагальненої оцінки функціонування усіх ВЕД області), а відтак формує підґрунтя не тільки для ефективного розвитку регіональної економіки, але й для проведення реформ у соціальній сфері.

Індикатором результативності використання капіталовкладень у регіоні є показник *введення в дію нових основних засобів*. Рівень оновлення основних засобів (ОЗ) характеризує потенціал регіональної економіки та її ВЕД, а динаміка вартості ОЗ відображає загальні тенденції розвитку регіону і його потенціал до розширеного відтворення.

² На даний час статистична інформація щодо показників валової доданої вартості, а також тих, що стосуються основних засобів, доступна лише за 2010 р.

Зростання вартості ОЗ підприємств Львівської області протягом 2000-2010 рр. у середньому на 123,3% щорічно (за фактичними цінами) свідчить про позитивні тенденції розвитку як економіки регіону загалом, так і окремих видів діяльності. Найбільший обсяг введених в дію ОЗ за аналізований період спостерігався в таких ВЕД області, як добувна промисловість, операції з нерухомістю, діяльність транспорту і зв'язку, переробна промисловість. Тоді як швидкість введення в дію ОЗ на підприємствах області була найвищою в таких ВЕД, як надання комунальних послуг (із середнім індексом 145,3% за аналізований період), виробництво та розподіл електроенергії, газу і води (142,1%), операції з нерухомим майном (142,0%), фінансова діяльність (136,7%) і сільське господарство (124,2%) [3].

Зміна вартості ОЗ названих ВЕД (здебільшого пріоритетних для розвитку Львівської області) не тільки відповідає потребам оновлення основних засобів у Західному регіоні, але й відображає загальні тенденції введення ОЗ за аналогічними ВЕД в Україні. Зокрема, з огляду на те, що швидкість уведення ОЗ на підприємствах Львівської області протягом 2005-2010 рр. була в 1,092 разу вищою, аніж в Україні і в 1,012 разу вищою, аніж у Західному регіоні.

Якість і швидкість відтворення активної частини основного капіталу в регіоні визначається передусім рівнем інноваційної активності підприємств. Фактично в економіці Львівської області, зокрема у промисловості, відбувається уповільнення темпів капіталовкладень у інновації. Так, якщо у 2002 р. індекс *обсягу наукових і науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств і організацій області*, становив 121,7% (до попереднього періоду (2001 р.) у фактичних цінах), то в 2011 р. – лише 116,1% [4, с. 198].

Суттєві зміни відбулися і в структурі джерел інвестиційних ресурсів, спрямованих на фінансування наукових і науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств та організацій Львівської області: у 2011 р., порівняно з 2000 р., зросла частка коштів із держбюджету (з 40,26% до 56,28%) і частка власних коштів підприємств (із 1,50% до 4,04%), але водночас зменшилися частки коштів вітчизняних (із 47,59% до 30,37%) та іноземних (із 9,03% до 7,26%) інвесторів [4, с. 198].

Безпосередньо пов'язана з інвестиціями в основний капітал і динаміка *обсягу реалізованої продукції*. Незаперечним позитивом функціонування економіки Львівської області за підсумками 2011 р. є зростання індексів обсягу реалізованої продукції (виконаних робіт, наданих послуг), передусім у тих ВЕД, які суттєво впливають на соціально-економічний розвиток регіону, а саме: промисловість (індекс обсягу реалізації продукції якої у 2011 р. склав 112,8%), сільське господарство (114,0%), будівництво (119,7%), транспорт (щодо перевезення вантажів – 110,4%, пасажирів – 93,8%), торгівля (112,3%) [3].

Високі темпи зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) у сфері *вантажних перевезень* дають підстави для оцінки цього виду діяльності як важливої складової у структурі економіки регіону. Значимість дослідження впливу капіталовкладень на сферу транспорту Львівської області підтверджена тим, що у 2011 р. в основний капітал транспортних підприємств було спрямовано 27,7% від загального обсягу інвестицій в економіку регіону. Також на цих підприємствах зосереджено понад 35,8% вартості усіх основних засобів області

(за даними на кінець 2010 р.). Водночас у 2011 р. відбулося істотне зниження індексу показника обсягу реалізованих транспортних послуг – до 110,4% проти 124% у 2010 р. [4, с. 141, 143].

Серед основних проблем розвитку транспортної сфери Львівської області є те, що за останні роки цей вид діяльності характеризується максимальною серед ВЕД області зношеністю основних фондів (90,1% у 2010 р. проти 82,5% у 2009 р.), а це призводить до підвищення загального рівня зношеності основних засобів у регіоні (до 70,1% у 2010 р.) [4, с. 79]. Така ситуація значною мірою обумовлена повільними темпами оновлення основних засобів у сфері транспорту: коефіцієнт оновлення складає лише 0,8%, тоді як загалом в області цей показник становить 3,6%. Загалом це свідчить про неефективне використання інвестицій в основний капітал транспортної сфери області, оскільки збільшення капіталовкладень не супроводжується проведенням належної модернізації активної частини основних засобів, а відтак гальмує зростання вантажообороту в регіоні. Результати аналізу лінійної регресійної моделі залежності між інвестиціями в основний капітал транспортної сфери і вантажооборотом у Львівській області засвідчили, що лише 7,2% збільшення вантажообороту спричинено зростанням обсягу капіталовкладень [2, с. 36-37].

Водночас вантажні перевезення є важливою складовою економіки Львівської області. Поступове нарощування таких перевезень означає як збільшення кількості і якості транспортних засобів в області, так і появу та розвиток різних видів допоміжних (супутніх) транспортних послуг. Активний розвиток транспортної сфери в регіоні дозволить, з одного боку, підвищити ефективність функціонування інших, тісно пов'язаних із ним ВЕД, а з іншого – саме збільшення обсягів продукції промисловості, сільського господарства, будівництва і торгівлі визначатиме завантаженість транспортної системи регіону. Оскільки значна частина вантажних перевезень у регіоні має транзитний характер і пов'язана із прикордонним розташуванням області та з розміщенням на перетині шляхів сполучень із внутрішніми та зовнішніми (щодо України) важливими економічними центрами, то обсяги і частку таких перевезень, зокрема транзитних, варто нарощувати шляхом поліпшення якості доріг.

Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу засвідчили відсутність впливу обсягів інвестицій в основний капітал Львівської області на такий важливий економічний показник, як *фінансові результати діяльності підприємств і організацій* [2, с. 33-34].

Основними причинами низького рівня отриманих фінансових результатів діяльності підприємств та організацій області є:

- збільшення частки збиткових підприємств у регіоні до 38,2% у 2011 р. проти 33,9% у 2000 р.;
- уповільнення зростання обсягів випуску і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) в області до 102,1% у 2010 р. проти 108,4% у 2000 р. (за результатами оцінки індексів фізичного обсягу випуску) [4, с. 42];
- зростання індексу операційних витрат на підприємствах усіх ВЕД області (до 1,23 у 2011 р. проти 1,16 у 2010 р.) [4, с. 81], викликаного передусім підвищенням цін на сировину і значними витратами на енергоносії;
- збільшення цін на готову продукцію (середній індекс споживчих цін за 2000-2010 рр. становив 112,2%, а індекс цін виробників промислової продукції –

114,2%), що стало, своєю чергою, додатковим стимулом до зростання попиту на імпортні товари в регіоні;

- перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською (у середньому на 26,5% за 2003-2011 рр.);
- зниження продуктивності підприємств ключових ВЕД регіону внаслідок морального старіння та фізичної зношеності основних виробничих фондів, зумовлено браком коштів для своєчасного оновлення виробничого потенціалу;
- зменшення сальдо зовнішньої торгівлі в області, а відтак її перехід до нижчих позицій за часткою в загальноукраїнському експорті товарів і послуг і водночас до вищих позицій за часткою в імпорті;
- низька адаптованість більшості суб'єктів господарювання області до нестабільності зовнішнього середовища, яка відобразилася у неможливості прийняття ними своєчасних і ефективних маркетингових і збутових стратегічних рішень у період світової фінансової кризи.

З іншого боку, нерентабельність багатьох підприємств окремих ВЕД Львівської області стала нездоланим бар'єром при залученні інвестиційних ресурсів у формі банківських кредитів. Оскільки вартість кредитних ресурсів є дуже високою та існує ризик їх неповернення, банківські установи не проявляють активності в інвестуванні реального сектору економіки регіону. Відтак одним із пріоритетних завдань для підприємств області є пошук оптимальних (доступних і водночас надійних) джерел капіталовкладень та вибір стратегії фінансування потреб виробництва, зокрема з огляду на те, що отримання інвестиційних ресурсів у формі банківських кредитів лише частково дозволяє вирішити проблему поповнення недостатніх за обсягом фінансових ресурсів підприємств, які можна спрямувати на оновлення основних виробничих фондів.

З іншого боку, недостатня активність комерційних банків у наданні довгострокових інвестиційних кредитів змушує підприємства при плануванні технічного розвитку орієнтуватися передусім на власні кошти, тобто амортизацію і прибуток, що залишається в їх розпорядженні після сплати податків. Водночас роль амортизаційних відрахувань як джерела інвестицій в основний капітал є незначною. Це пояснюється тим, що чинна система нарахування амортизації виконує передусім фіскальну функцію і практично не передбачає стимулів для оновлення основних фондів підприємств. Також більша частина амортизаційних відрахувань (50-70%) у регіоні використовується не за призначенням, тобто не є джерелом оновлення основного капіталу, зокрема у формі капітального будівництва і закупівлі нового обладнання.

Отже, проведене нами комплексне дослідження впливу інвестицій в основний капітал на показники соціально-економічного розвитку Львівської області дозволило окреслити основні проблеми, пов'язані з інвестиційним процесом у регіоні, а саме:

- зниження загального рівня інвестомісткості (як співвідношення між інвестиціями в основний капітал і ВДВ) економіки регіону до 20,8% на кінець 2010 р. проти 27,8% (у середньому за 2005-2010 рр.)³;

³ Згідно з Методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рекомендоване значення показника інвестомісткості економіки країни (або регіону) має перебувати на рівні, не меншому за 25%.

- недостатність внутрішніх інвестиційних ресурсів регіону, що є наслідком передусім низьких фінансових результатів функціонування підприємств та організацій;
- мала частка приватних коштів у капіталовкладеннях, незважаючи на певні позитивні тенденції, зокрема збільшення питомої ваги кредитів банків та інших позик у структурі джерел інвестицій в основний капітал області до 28,4% у 2011 р. проти 16,3% у 2005 р.;
- наявність значних диспропорцій між обсягами залучених інвестицій і соціально-економічними ефектами від капіталовкладень (оцінених за показниками доходів і прибутків підприємств, надходження податків до місцевих бюджетів, кількості працівників і їх оплати праці та ін.) в окремих адміністративно-територіальних одиницях області [2, с. 16-29];
- сприйняття соціального ефекту як основної мети капіталовкладень при реалізації соціальних інвестиційних проектів і програм в області, тоді як доцільним є досягнення цього ефекту через економічні механізми, – до прикладу, внаслідок збільшення доходів від інвестиційної діяльності і відповідно надходжень до держбюджету, які спрямовуються на фінансування певних соціальних програм.

Основними причинами названих проблем у Львівській області є передусім структурна невідповідність між залученими інвестиціями у певні види економічної діяльності і отриманим фінансовим результатом, а також недостатність обсягів та висока ціна інвестиційних ресурсів. За таких умов подальший розвиток економіки регіону потребує якісних змін у її структурі, передусім у напрямку підтримки реального сектору, оскільки саме він, за словами Президента України, є тим фундаментом, на якому тримається, зокрема, бюджетна система держави. Ключовим чинником зростання реального сектору економіки є поступове підвищення ефективності виробництва, а це сприятиме заміщенню цінової конкурентоспроможності регіональних суб'єктів господарювання неціновою.

На сучасному етапі розвитку національної економіки серед нецінових засобів набуття конкурентних переваг вітчизняними товаровиробниками і збереження ними завойованих сегментів на внутрішньому і зовнішньому ринках є:

- своєчасне оновлення виробництва при одночасному зниженні його матеріаломісткості;
- диверсифікація та створення нових видів продукції і послуг;
- проведення технічного переоснащення, передусім експортоорієнтованих виробництв;
- запровадження технологічних та управлінських інновацій.

Тобто використання інвестиційних ресурсів на підприємствах області насамперед має бути спрямовано на активізацію інноваційного і, зокрема, науково-технологічного потенціалу останніх. Повноцінне розкриття такого потенціалу потребує активної бюджетної підтримки шляхом узгодження державних і місцевих програм модернізації основного капіталу пріоритетних ВЕД регіону з урядовою політикою інвестування реального сектора економіки.

Ефективним механізмом залучення інвестиційних ресурсів, зокрема іноземних, у національну економіку є державно-приватне партнерство, практична форма реалізації якого – це створення системи потужних індустріальних

та інноваційних технологічних парків у регіонах України. Парки дозволяють залучити іноземних інвесторів з їх капіталом та інноваціями в економіку країни шляхом надання певних субсидій у спосіб, що не суперечить міжнародним нормам. Завдяки створенню індустріальних парків держава отримує легітимну можливість (з точки зору норм і правил СОТ) «субсидувати» інвестиційну діяльність, знижуючи реальні витрати бізнесу, що створює інвестиційний клімат, сприятливий для іноземних інвесторів. Відтак індустріальні парки мають стати невід'ємною частиною економічної системи країни, оскільки вони є інструментом стимулювання модернізації промислового виробництва, залучення інвестицій, збільшення зайнятості населення, вирівнювання економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Інвестиційна діяльність у Західному регіоні України: стан, тенденції, ефективність : [монографія] / наук. ред. С. О. Іщук ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 114 с.
2. Інвестиційна діяльність у Львівській області: динаміка, тенденції, ефективність : [науково-аналітична доповідь] / С. О. Іщук, Т. В. Кулініч, О. М. Кушнірчук-Ставнича [та ін.] ; наук. ред. С. О. Іщук ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 55 с.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики Львівської області. – Режим доступу : <http://www.stat.lviv.ua>.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2011 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області; [за ред. С. І. Зимовіної]. – Львів, 2012. – Ч. 1. – 368 с.

Ищук С. А. Инвестиции в основной капитал и их влияние на социально-экономическое развитие региона.

Исследована структура инвестиций в основной капитал Львовской области по источникам происхождения и направлениям вложений. Проведена оценка влияния инвестиций на изменение параметров социально-экономического развития региона. Определены ключевые проблемы реализации инвестиционного процесса в регионе.

Ключевые слова: инвестиции, основной капитал, эффективность, виды экономической деятельности.

Ishchuk S. O. Investment in Fixed Capital and its Impact on Socio-Economic Development of the Region.

Structure of investment in fixed capital of Lviv region according to sources of income and allocation directions has been analyzed. Investment influence on the change of socio-economic parameters of the region development has been evaluated. The key problems of investment process implementation in the region have been determined.

Keywords: investment, fixed capital, efficiency, types of economic activities.

Надійшло 07.02.2013 р.